

6 • Topologi som tegnsystem

af Lars Heltoft

Dansk funktionel lingvistik (DFL) har som et af sine programpunkter at revidere og indarbejde de bedste dele af dansk sprogvidenskabelig tradition, se Harder (dette bind), i en funktionel sprogteori. Denne artikel skal i kort form bidrage til en sådan videreudvikling af den danske tradition for topologisk teori og analyse – med udgangspunkt i det klassiske sætningskema.

Den klassiske model¹ indeholder i flere henseender ansatser til en tegnsystematisk teori om ledstilling. Ledstilling er udtrykssystem for de grammatiske relationer: for modsætningen subjekt vs. objekt(er) og for forskellen mellem objekttyper indbyrdes: direkte objekt, indirekte objekt og oblikt objekt. Ledstillingen er endvidere udtryk for realitet og for illokutionær ramme: forskellen mellem fx fremsættende og spørgende sætninger, og endelig er den udtryk for sætningens meddelelsesstruktur: topikalisering, fokalisering og (i en særlig forstand) dens tvedeling i tema og rema². Se generelt Askedal 1986.

Revisionen vil komme ind på principperne for opstilling af skemaerne, men fokusere på deres *differentia specifica*, nemlig systemerne til angivelse af illokutionær ramme. Med dem som eksempel argumenteres der for en revision af begreberne hoved- og bisætning, og for at ledstillingssystemer kan beskrives i analogi til bøjningssystemer. Endelig forfølger jeg en polemisk pointe i forhold til chomskyansk lingvistik. Fundamentfeltet (F, hos minimalisterne kategorien C-spec) kan vises at være tydeligt sprogspecifikt kodet. Det har altså grammatisk særindhold der helt er undsluppet den generative grammatiks dagsorden, og det kan dermed ikke uden videre siges at indgå i en universel syntaktisk grænseflade mod det kognitive system.

6.1. Funktionelle ansatser i traditionen

Sætningskemaet præsenteres kort i sin klassiske form, men forudsættes ellers bekendt. Der skelnes mellem et skema for, som det hedder, hovedsætninger (1) og et for bisætninger (2):

Fundamentfelt	Aktualfelt			Indholdsfelt		
	v	s	a	V	S	A
Odysseus	ville	-	ikke	tage	sin bedste bue	med til Troja
Engang	var	økologi	ikke	-	meget mere	end gulerødder
Varene	er	-	-	mærket	-	med sløjfe
-	Er	varene	-	mærket	-	med sløjfe?

Figur 1. Hovedsætningskema

Konj. felt	Aktualfelt			Indholdsfelt		
k	s	a	v	V	S	A
at	Odysseus	ikke	ville	tage	sin bedste bue	med til Troja
at	økologi	engang ikke	var	-	meget mere	end gulerødder
hvis	varerne	så	er	mærket	-	med sløjfe
mon	varerne	-	er	mærket	-	med sløjfe?

Figur 2. Bisætningsskema

Diderichsens sætningsskema bygger på den antagelse at ledstilling skal beskrives på et særligt niveau, det topiske niveau. Den syntaktiske analyse (analysen af leddenes kombinatoriske egenskaber) og analysen af leddenes topiske distribution er to forskellige analyser. Pointen er naturligvis at man skal kunne relatere niveauerne til hinanden, og analyserne skal og vil kunne give ikke-isomorfe resultater. Dette er et klart andet udgangspunkt end Chomskys modeller, der uanset årgang altid har været både hierarkiske og lineære på én gang.

Traditionens styrke har ligget i to forhold. For det første var sætningsskemaet simpelthen en god beskrivelsesmodel, mere deskriptivt adækvat som rækkefølgemodel end den tidlige chomskygrammatik³.

For det andet antyder den diderichsenske model en tegnrelation mellem det positionelle udtryk og nogle overordnede semantiske funktioner i sætningen. Det sker gennem feltstrukturen:

Led der udfylder førstepladsen, har funktion som fundament, dvs. psykologisk udgangspunkt for meddelelsen.

Udfyldning af pladser i aktualfeltet sker med led der bidrager til sætningens forankring som udsagn, nemlig subjekt og finit verbum. Udsagnet kan tilskrives realitetsværdi (sandhedsværdi), og bestemte samlede udfyldningsmønstre for fundamentfelt og aktualfelt gør det muligt at skelne mellem spørgende og fremsættende sætninger, dvs. mellem forskellige realitetsværdier og funktioner (typer af illokutionær ramme, kunne man sige i nyere terminologi).

Led der kan stå i indholdsfeltet, varetager den elementært beskrivende og kategoriserende funktion. Her står sætningens semantiske indhold, i betydningen det propositionelle indhold.

Der er her en rimelig klar analogi til de tre grundlæggende metafunktioner i Hallidays *systemic functional grammar*, jf. hans skelnen mellem den tekstuelle, den interpersonelle og den begrebslig-kategoriserende funktion (eng. *ideational function*). Fundamentfeltets funktion som beskrevet hos Diderichsen hører hos Halliday under den tekstuelle funktion,

aktualfeltets funktion som illokutionær komponent til den interpersonale funktion, og indholdsfeltets karakter af felt for beskrivende led svarer til den begrebslig-kategoriserende funktion.

6.2. Udtryksanalyse

I ovenstående tolkning af dansk topologi ligger der en anvisning på hvorledes dens grundprincipper kan indarbejdes i og udnyttes af dansk funktionel grammatik. Ledstillingslæren skal konciperes som en tegnsystematisk disciplin, og relationen mellem topologiske udfyldninger og valg på den ene side og syntaktiske og semantiske valg på den anden side, skal kunne underkastes en empirisk analyse.

Det er en forudsætning for at analysere ledstilling at man kan identificere sætningsleddene på grundlag af kriterier der ikke er topologiske. Diderichsen (fx 1943) taler selv om forskellen mellem logisk og topisk analyse, hvor den topiske analyse er ledstillingslæren, den logiske analyse (*logisk* i betydningen 'i overensstemmelse med den semantiske fornuft', jf. betegnelser som *logisk subjekt* osv.) er den syntaktiske analyse af verbet og dets kombinatoriske muligheder (dets *Leerstellen*). De følgende topologiske feltbeskrivelser forudsætter en dependenssyntaks der kan definere sætningsleddene gennem de basale grammatiske relationer de er bygget op på grundlag af: hypotakse (underordning) og katatakse (samordning, neksus). En sådan fremlægges delvis i Grammatik over det Danske Sprog, hvor der inden for syntaksen således skelnes principielt mellem topologi og kombinatorik (syntaks i snævrere forstand).

6.2.1. Feltanalytisk metode

Feltanalyser opstilles ikke på grundlag af dependens, men på grundlag af distribution. Pointen er at syntaktisk forskelligartet materiale kan have fælles topisk distribution og skal kunne vises at have det. Klassikeren er placeringen af *hv*-led i spørgende ledsætninger.

(1)	a.	hun spurgte	hvem	der	ville være med
	b.	hun spurgte	om	de	ville være med

Der er to pointer. Leddene *hvem* og *om* har samme placering, men forskellig syntaktisk kategorisering: *Om* er en konjunktion, *hvem* et nominalt led: et interrogativt pronomen. Tilsvarende er der syntaktisk kategoriforskel mellem *de* og *der*, henholdsvis et personligt pronominal og et stedsadverbial, men i standarddansk har de samme placering.

Denne udtryksanalyse viser altså at topologisk analyse og elementær syntaktisk ledkategorisering ikke fører til isomorfe resultater. Heller ikke en beskrivelse i form af traditionelle grammatiske relationer viser nogen isomorfi, for *hvem* er tydeligvis det logiske subjekt (bæreren af den grammatiske subjektrolle), mens konjunktionalet *om* har forbinderfunktion. Derimod – og eksemplet er selvfølgelig elementært – kan en indholds-syntaktisk analyse af *hv*-leddet vise en vis isomorfi. Germanske pronominalstammer på *hw- (indoeuropæisk *kw-) er spørgeled og/eller forbinderled og har således en dobbelt syntaktisk og semantisk klassifikation. Og på indholdssiden er der et fællestræk: Som spørgeled og/eller forbinderled udtrykker de den abstrakte fælles indholdssyntaktiske

funktion der i det følgende kaldes rammefunktionen i sætningen, og det er denne fælles funktion der afspejles i det topiske udtryk som fælles placering. En semantisk isomorfirelation kan således blive det sejrende ikoniske organisationsprincip på tværs af de syntaktiske kategoriseringer som subjekt og konjunkional.

6.2.2. Sætningskemaet i Grammatik over det Danske Sprog

I Grammatik over det Danske Sprog opstilles følgende ændrede version af det klassiske hovedsætningskema, fig. 3.

Rammefelt		Kernefelt					
F	V	Subjekt	Indholdsfelt				
X	V _F	S	NEG	V _{INF}	O	P	BA
Odysseus	ville	-	ikke	tage	sin bedste bue	med	til Troja
Engang	var	økologi	ikke	-	-	meget mere	end gulerødder
Varerne	er	-	-	mærket	-	-	med sløjfe
-	Er	varerne	-	mærket	-	-	med sløjfe?

Figur 3

De syntaktiske kategorier er: X (variabel) - V_F (finit verbal) - S (subjekt) - NEG (nægtelse) - V_{INF} (infinit verbal) - O (objekter) - P (prædikativ) - BA (bundet adverbial). SA (sætningsadverbialer) og FA (frie adverbialer) er udeladt.

De er sat i relation til feltbetegnelserne på følgende måde:

Kernefeltet rummer sætningskernen og omfatter dermed placeringen af det styrende verbal (valenskerne) og dets valensled. Subjektets status som valensled modsvarer af dets placering i kernefeltet.

Indholdsfeltet er feltet for verbalhelheden (eng. VP), og opdelingen af kernefeltet i subjekt og indholdsfelt afspejler den klassiske distinktion mellem subjektet (sub-jectum = tò hypokeímenon 'det der er lagt til grund, grundlaget') og prædikatet (tò kategoróumenon) i den klassiske forstand: verbalet og dets bestemmelser. En analyse der lader syntaksen afspejle betingelserne for et udsagns forankring og tilskrivning af sandhedsværdi (M. Herslund og F. Sørensen, se fx Herslund 1994), og parallelt hermed koder en elementær meddelelsesstruktur: en meddelelse består af et udgangspunkt eller tema (thema = 'det satte, det givne') og et rema (rhema = det meddelte, det sagte).

Det er tid til en advarsel. Analysen forudsætter her og nu kun at dansk på det nuværende udviklingstrin har denne struktur, den siger intet om ældre trin og andre sprog, og slet, slet intet om universel grammatik. Ikke alle sprog har denne syntaktiske struktur, men den kan vise sig at være fælles og karakteristisk for en sprogtype (modtagerbaserede sprog, jf. Durst-Andersen 1997, 2000). Pointen er at dette er et empirisk åbent spørgsmål. Indholdsfeltet er den del af kernefeltet der normalt indeholder fokusledet, det vil sige der hvor modtageren normalt skal konfigurere det led der er det informative fokus i

sætningen. Som dansk er opbygget, er der ganske vist mulighed for at fokusere både F, V_F og S, men dette er markerede muligheder, fx kontrastfokus, fx:

(2) men sin bedste bue ville Odysseus ikke tage med til Troja

Foran kernefeltet er der positioner hvis samlede udfyldningsmønstre angiver sætningens funktion eller illokutionære ramme. Disse positioner kaldes dermed sætningens rammepladser. Gennem udtryksmodsatningen 'udfyldt F' over for 'tomt F' etableres der en indholdsmodsatning mellem fremsættende sætning og helhedsspørgsmål. Tomt F giver helhedsspørgsmål, men kun hvis subjektspladsen (S) samtidig er udfyldt.

(3) Ville Odysseus ikke tage sin bedste bue med til Troja?

Jf. fra Eurymachos' dagbog:

(4) Husbond underlig ved afrejsen. Ville ikke have sin bedste bue med.

Subjektet er da – helt i overensstemmelse med Diderichsens aktualfelt – også et led med rammefunktion, og ud fra denne vinkel kunne skemaet se således ud:

Rammefelt			Kernefelt
F	V	Subjekt	Indholdsfelt

Figur 4. Deklarativ (fremsættende) hovedsætning

Den karakteristiske subjektsplads udtrykker da syntaktisk funktion og illokutionær ramme på én gang og kan siges at være komplekst kodet.

Rammefelt	Kernefelt		
Rammefelt		Indholdsfelt	
F	V	Subjekt	Indholdsfelt

Figur 5. Hovedsætningens rammefelt

I umarkerede ledsætninger har subjektet derimod aldrig rammefunktion, og skemaet er da helt enkelt:

Rammefelt	Kernefelt	
K	Subjekt	Indholdsfelt
at	Odysseus	ikke ville tage sin bedste bue med til Troja

Figur 6. Umarkeret ledstilling.

Problemstillingen leverer det klassiske argument for skellet mellem topologi og kombinatorisk syntaks. Sammenligner vi (2) med (5), så har udfyldningen af F samme funktion uanset hvilket led der udfyldes med, nemlig funktionen at markere konstativ ramme:

(2) Sin bedste bue ville Odysseus ikke tage med til Troja

(5) Odysseus ville ikke tage sin bedste bue med til Troja

Der er derimod syntaktisk forskel. Den kategoriale syntaktiske relation mellem finit verbal og subjekt er et katatagme (Jespersen: neksus), og en sådan relation indgår objektet aldrig, men det er del af et hypotagme (her med det infinitte verbal).

Den syntaktiske analyse er således uden betydning for markeringen af sætningens rammestatus. Reglen for denne er knyttet til det faktum at F er udfyldt, uanset hvilken syntaktisk funktion det pågældende led har.

6.2.3. Konstruktion af dansk topologi

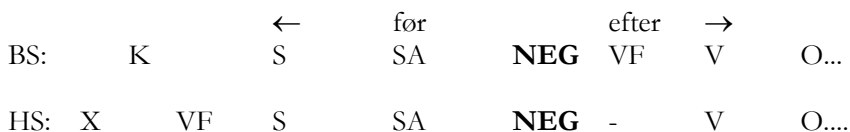
I opstillingen af det klassiske skema er der taget udgangspunkt i det finitte verbal som det fikspunkt analysen drejer sig omkring, dvs. det led der anvendes til topisk sammenligningsled. Leddene står før eller efter det finitte verbal. Dette giver to forskellige udgangspunkter og dermed to forskellige analyser, en for hovedsætninger og en for ledsætninger og dermed to forskellige skemaer:

	før		efter	→					
HS:	X	VF	S	SA	NEG	V	O ...	osv.	
		←	før		efter	→			
BS:	S	SA	NEG	VF	V	O ...	osv.		

Figur 7. VF som pivot

Dette er egentlig en inkonsekvens i Diderichsens tankegang, for V_F er ikke det eneste mulige udgangspunkt for en topologisk analyse, men bliver det hos ham fordi det normalt er det centrale syntaktiske led.

Man kan antage et andet fikspunkt eller topologisk pivot (Heltoft 1992), nemlig nægtelsen⁴, og man får da en anden topologi der klart spejler de syntaktiske ligheder mellem alle danske sætningstyper.

Figur 8. Nægtelsen som pivot.

Forskellen er placeringen af det finitte verbum. I BS (for bisætning) er det komplekse verbal placeret samlet, i HS (for hovedsætning) står finittet uden for kerneleddenes felt. Det er ikke uden videre muligt at afgøre om K i BS svarer til F eller til V_F, men det er givetvis et rammeled. Se her Heltoft 1999.

I det følgende tilføjes de hidtil udeladte positioner for hhv. FA⁵ og SA. Det giver mening at begynde med den fælles struktur for alle danske sætninger og infinitivkonstruktioner:

Kernefelt				FA
FA	NEG	FA	Indholdsfelt	
dengang	ikke		at have indsendt skemaet	i tide
	ikke	dengang	at have indsendt skemaet	i tide

Figur 9. Indholdsfeltet, inklusive de frie led, eksemplificeret ved *at*-infinitiv.

Infinitiver har i modsætning til sætninger ingen rammepositioner, dvs. intet fundamentfelt, ingen rammepladser eller finitpladser i øvrigt og ingen pladser for sætningsadverbialer. Dette afspejler uden videre deres syntaks som infinitte prædikationer. Se fx deres manglende kompatibilitet med sætningsadverbialer:

- (6) a. * at være jo Danmarks bedste fodboldspiller
- b. * at have desværre overtrådt en elementær regel
- c. * at se ærlig talt flot ud

Sætningsadverbialer styres af tempus- eller modusmorfemer i sætningen (Hansen og Heltoft: Grammatik over det Danske Sprog, manus 2004) og forudsætter dermed et verbal bøjet i mindst én af disse kategorier.

I forhold til infinitivens skema indeholder sætninger altså positioner for subjekt, for SA og for mindst ét rammeled. Tilføjelse af ét enkelt rammeled findes i de umarkerede bisætninger, men også i en særlig hovedsætningstype med illokutionær partikel (IP) som rammeled. Bemærk den fuldstændige isomorfi mellem kernefelt og valensled, og mellem rammefelt og rammeled.

Rammefelt	Kernefelt				FA	
K/IP	Subjekt	SA	FA	NEG		FA

Figur 10. Neutralt ledstillingsmønster

Eksempler på hovedsætning med illokutionær partikel (IP) eller ækvivalent led:

- (7) a. (Jamen bedstemor,) sikke en skrækkelig stor mund du har!
 b. Gid du ikke havde sagt det!
 c. Så sød en pige han har truffet!
 d. Hvem der sov!

Eksempler på ledsætning med konjunktion (K):

- (8) a. (Sig) hvorfor du dog har sådan en skrækkelig stor mund!
 b. Hvis du ikke havde sagt det, så...
 c. fordi han har truffet en sød pige
 d. (De ville vide) hvem der sov

Illokutionære partikler og underordnende konjunktioner hører til samme overordnede kategori af leksikalske rammeled. De illokutionære partikler (*mon, gid, sat, sikke*) er monovalente og kan kun knytte sig til én proposition. Visse sætningsadverbialer kan også fungere som illokutionære partikler: *bare, blot*. De underordnende konjunktioner (fx: *hvis, om, når, da, fordi, eftersom, selv om*) er divalente og sætter to propositioner i relation til hinanden. Mange konjunktioner kan også fungere alene som illokutionære partikler, men da med en anden, mere subjektivt-emotiv betydning end når de fungerer som konjunktioner, fx: *at, hvis, når, om, som*. Se (9abc).

- (9) a. Som det dog bobler og syder!
 b. At du altså gider!
 c. (Ifjor ved denne Tid var det vi kjørte til Fussingøe;) naar jeg tænker paa den Aften! (Maanen skinnede saa blank som en Sølvallerken...). Blicher: Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog, kap. 24.

En række *hv*-led kan enten være rent spørgende og stå på hovedsætningens F, være underordnende spørgende forbindere eller fungere parallelt med illokutionære partikler. Det sidste ses i (10):

- (10) a. Hvor det er kønt!
 b. Hvilken herlig have han havde!

Dette skema er neutralt i forhold til rammeangivelsen, fordi det ikke er ledstillingen der udtrykker rammefunktionen. Der er blot isomorfi mellem rammeplads og kategorien af leksikalske rammeled (partikler og konjunktioner).

I modsætning til de leksikalske rammeled angiver selve udfyldningen af V2 og F i den deklaratve hovedsætning om sætningen skal forstås spørgende eller fremsættende.

Rammefelt		Kernefelt		FA
F	V	Subjekt SA NEG FA	FA V (Indholdsfelt)	
X	V			

Figur 11. Deklarativ (fremsættende) hovedsætning

Rammefelt		Kernefelt		FA
F	V	Subjekt SA FA NEG	FA V (Indholdsfelt)	
Ø	V	S		

Figur 12. Deklarativ (spørgende) hovedsætning

6.3. Hovedsætning og bisætning – kriterietyper

Dansk tradition har opereret med to slags kriterier for at skelne mellem hoved- og bisætning, nemlig topologiske og syntaktiske; men disse to kriterietyper er uforenelige.

6.3.1. Det topologiske kriterium

Det topologiske kriterium er den formelle forskel i ledrækkefølge. I sætnings-skematraditionen er ledstillingen blevet gjort til formelt kriterium for forskellen mellem hoved- og bisætning. Efter dette kriterium indledes hovedsætninger med fundament og har V2-rækkefølge, (12a). :

Bisætninger har intet fundament, men har en fast SV(O)-rækkefølge (12b):

- (12) a. han gider ikke arbejde
 b. at han ikke gider arbejde

Efter dette kriterium kan hovedsætninger stå som led, fx:

- (13) a. det er klart at arbejde gider han ikke
 b. Jeg tør vædde paa at inden 8 Dage er de forlovede. EDG § 79
 c. Fru H. ytrede, at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds. EDG § 79

og bisætninger være uden oversætning:

- (14) a. bare du dog ville skynde dig!
 b. mon han ikke snart kommer?
 c. gid det så må gå ham godt i livet

6.3.2. Dependenskriteriet

Efter det syntaktiske kriterium – dependenskriteriet – er hovedsætninger selvstændige og kan styre en anden sætning, fx:

- (15) a. han gider ikke arbejde
 b. han sover jo
 c. jeg tror ikke at han nogensinde igen kommer til at arbejde

Bisætninger forudsætter efter dette kriterium en styrende sætning. Bisætningerne i (16):

- (16) a. at han ikke gider arbejde
 b. at arbejde gider han ikke

kan ikke være sætninger alene; der skal en styrende sætning til, jf. (17):

- (17) ved du at han ikke gider arbejde?

Efter dette kriterium er de hovedsætningsformede eksempler bisætninger:

- (18) a. (det er klart) at arbejde gider han ikke
 b. (Jeg tør vædde paa,) at inden 8 Dage er de forlovede. EDG § 79
 c. (Fru H. ytrede,) at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds. EDG § 79

og bisætningerne uden oversætning er hovedsætninger:

- (19) a. bare du dog ville skynde dig!
 b. mon han ikke snart kommer?
 c. gid det så må gå ham godt i livet

6.3.3. Kriteriekonflikt

Ledstillingskriteriet og dependenskriteriet er i direkte konflikt med hinanden, se figur 13. Inden for DFL's indholdsorienterede paradigme kan denne modsigelse løses ved inddragelse af et tredje kriterium, et semantisk-funktionelt.

	Hovedsætning	Bisætning
Ledstilling	<i>(det er klart) at arbejde gider han ikke</i>	<i>bare du dog ville skynde dig!</i>
Dependens	<i>bare du dog ville skynde dig!</i>	<i>(det er klart) at arbejde gider han ikke</i>

Figur 13 Kriteriekonflikt

6.3.4. Indholdskriteriet

Det semantisk-funktionelle kriterium er markering af illokutionær ramme. En hovedsætning er herefter en sætningstype der udtrykker abstrakte rammer for illokutionær værdi, en bisætning har ingen markering af illokutionær ramme.

Efter dette kriterium er alle følgende sætninger hovedsætninger, med rammer for henholdsvis ønske (20) og konstatering (21):

- (20) a. bare du dog ville skynde dig lidt!
 b. Gid vi også en dag kunne fejre Odysseus' hjemkomst! Villy Sørensen: Odys 63

- (21) a. Somme tider kan du være en rigtig højrøvet lille fis. Kampmann: Visse hensyn
204
b. (det er klart) at arbejde gider han ikke

Det semantisk-funktionelle kriterium peger på en anden udtryksfunktion for ledstillingen end den at markere forskellen på hoved- og bisætning. Ledstillingsparadigmet i dansk er en modsætning mellem V2-systemet (XVSO) og et system vi kan kalde det rene SVO-system. V2-systemet er det markerede topologiske valg til angivelse af illokutionær ramme. SVO-systemet er den neutrale topologi hvor syntaksen udtrykkes isomorft i kernefeltet. I SVO-systemet er der ingen topologisk angivelse af illokutionær ramme, men angivelsen sker leksikalsk, og pladsen til dette formål er den samme som den traditionelle konjunkionalplads.

Om SVO-systemet bruges til hovedsætning eller til bisætning, beror på et leksikalsk valg, ikke på et topologisk.

Analysen viser at ledstilling er organiseret i paradigmatiske valg der er analoge med morfologiske systemer: en modsætning mellem en markeret mulighed (markeret udtryk er V2, markeret indhold er konstativ ramme) og en umarkeret (intet topologisk udtryk for illokutionær ramme: K/IP kan indeholde leksikalske markører for både IR og ikke-IR, jf. Heltoft 1996, 1999).

6.4. Generativ og funktionel tradition

I den generative tradition er syntaktiske strukturer principielt ikke semantiske, og de opstilles ikke gennem semantisk argumentation. De bagvedliggende syntaktiske grundstrukturer interpreteres semantisk, men er ikke selv semantiske strukturer.

En kritiklinje fra DFL mod dette synspunkt har været at de såkaldte funktionelle kategorier, især tempus, ikke kan identificeres uden semantiske overvejelser. Tempus er en fleksivkategori, men har en hierarkisk placering over de leksikalske kategorier (i gamle dage AUX, i 80'erne INFL og I, i minimalistprogrammet T. Se Harder 1996, Heltoft 1992, 1999).

På visse punkter synes semantisk information alligevel at være en del af den generative grammatiks universelle strukturer, jf. især Jackendoffs indarbejdning af semantiske roller i den såkaldte interpretative semantik under navnet tematiske roller ('theta-roles'). I hvert fald er det ikke alle generative grammatikere der indtager en skarpt modulær position med hensyn til skellet mellem syntaks og semantisk interpretation. Christer Platzacks synspunkt minder ganske meget om Dik-funktionalismens opfattelse af den basale syntaktiske komponent som en abstrakt semantisk lagdelt struktur. Han skriver i sin introduktion til minimalistprogrammet:

"... det sätt på vilket.. syntaxen repräsenterar den grammatiska betydelsen, dvs. den schematiska betydelse som förmedlas av grammatiska enheter som ordklass,

tempus eller modus, grammatiska relationer som förknippningen subjekt och predikat, och satsdelar som subjekt, objekt och predikatsfyllnad. Det är en bärande tanke i boken att ordföljden i ett visst språk endast på ett ofullständigt sätt speglar strukturen i grammatikens gränssnitt mot kognitiva processer som minne och begreppsbyggnad, och att alla språk på denna abstrakta nivå uttrycker de grammatiska betydelseerna på samma sätt." (Platzack 1998, förord)

Både abstrakt syntaks och sprogspecifik ledstilling siges at repræsentere grammatisk betydning. Det er ikke uden videre klart hvad 'repræsentere' og det dermed følgende 'repræsentation' betyder her. Funktionen kaldes en udtryksfunktion ('uttrykker'), men hvad den abstrakte syntaks angår, må meningen være en form for isomorfi mellem syntaksen og det kognitive apparat. Sproget skal svare til vores kognitive apparat, og derfor er alle sprog ens på dette niveau.

Hvor den abstrakte struktur passer til det kognitive apparat, er det enkelte sprogs regler, fx for ledstilling, kun en ufuldstændig spejling heraf. Her er pointen i 'uttrykker' ophævelsen af isomorfi, den ufuldstændige repræsentation, forskelsrelationen. Ledstillingsforhold i det enkelte sprog er fænomener der kun ufuldstændigt viser det bagved liggende væsensniveau.

Der tales om kognition og hukommelse, ikke om kommunikative funktioner, men i øvrigt behøver synspunktet ikke at være substantielt forskelligt fra Simon C. Diks (1989; 1997). Både Diks FG og minimalistprogrammet indeholder en teori om syntaktisk hierarki og dets semantiske funktion i grammatikken. Parallellen mellem Dik og Platzack ligger i at de begge tillægger hierarkierne status som universelle forståelsesbetingelser, forskellen i den placering ytringen og dens mulighedsbetingelser får: en central del af Diks FG, for generativisterne et ord om en principielt anden verden.

Ingen kan benægte at der må være en høj grad af isomorfi eller i det mindste forenelighed, mellem sprogets strukturer og de funktioner det skal udfylde, kognitive eller kommunikative. DFL's diskussion med generativisterne må da også udspille sig et andet sted, nemlig i forståelsen af ledstillingens relationer til den grammatiske betydning, og i det hele taget den grammatiske betydnings karakter. Semantisk syntaks eller indholdssyntaks drejer sig i beskrivelsen af det enkelte sprog netop altid også om sprogspecifik kodning, og de opstillede hierarkier er også sprogspecifikt kodede. Hvad ledstillingen angår, så er det dermed en anden udtryksrelation der kommer i fokus, nemlig udtryk forstået på baggrund af tegnrelationen. Reglerne for ledstillingen (topologien) i fx dansk udgør et udtrykssystem hvis indhold er sprogspecifikt organiseret indhold. Og topologien er et selvstændigt analyseniveau i den forstand at vi kun kan vide ad empirisk vej hvad relationen er mellem den og den øvrige syntaks. I den ene ende er topologien relativt uafhængig: Selve det at en plads er udfyldt, har bestemte konventionelt kodede semantiske konsekvenser, ligegyldigt hvilken ledtype der konkret udfylder pladsen. Udfyldningen af fundamentfeltet er et klassisk eksempel, se nedenfor. I den anden ende kan topologien vise sig at afspejle de syntaktiske relationer nøje; krafteksemplet er placeringen af prædikativer på en særlig plads i lighed med andre prædikater. Her viser der sig at være en høj grad af lighed (isomorfi) mellem topologi og indholdssyntaks, se Heltoft 1992.

I centrum står hele tiden empirisk analyse og problematisering af traditionens og andre skolers forestillinger om deskriptiv adækvathed. I relation til generativisternes projekt: de formodet universelle abstrakte strukturer viser sig at være sprogspecifikke tegn, ikke universelle grænseflader mod kognitionen, og i relation til Diks projekt: modellen af sætningens lagdeling er ikke en model over det semantiske inventar i beskrivelsen af indholdssyntaksen, men derimod i strukturalismens termer en substansmodel der kan vise rammerne for kodningen. Den kan ikke erstatte en analyse af de sprogspecifikke, 'emiske' indholdssystemer.

6.5. Fundamentfeltets indholdstruktur⁶

Spørgsmålet om fundamentfeltets indholdstruktur eller sprogspecifikke kodning er en side af det mere generelle spørgsmål om V2-strukturens indhold. Ældre nordisk har V2 overalt, men yngre skandinavisk (dansk, norsk og svensk) har en begrænset anvendelse af V2, i hovedsætninger, hedder det sig. En sådan situation må efter dansk funktionel lingvistik præmisser føre til at man spørger efter dels den semantiske forskel mellem ældre dansk og moderne dansk, dels efter den betydningsudvikling der har fundet sted. Det er heller ikke givet at skandinavisk V2 har samme indholdstruktur som moderne tysk V2. Uden at vi skal prøve at give svar her, så er pointen at dette spørgsmål må besvares rent empirisk og ikke ud fra a priori antagelser om mulige strukturer.

Alle ældre nordiske dialekter havde V2-ledstilling overalt og som den eneste mulighed, det vil sige, også i sætningstyper hvor det ikke er muligt i det moderne sprog, fx ledsætninger med betingelseskonjunktion. Følgelig må de have kodet V2-ledstilling anderledes end de moderne skandinaviske sprog dansk, norsk og svensk. I de skandinaviske oldsprog var V2 den neutrale ledstilling. I de senere sprogrtrin specialiseres V2 så dets funktion bliver den ovenfor viste: at kode illokutionær ramme (Lars-Gunnar Andersson 1974), nemlig konstativ IR.

Dette er klart i modsætning til gængse generative analyser, fx Holmberg og Platzack 1995. Her siges fundamentet eller sætningens topic at stå i C-Spec, konjunktionalets specifikatorposition, mens finittet står på konjunktionapladsen. En funktionel analyse vil vise at F ikke er samme type indlederled i ældre og yngre skandinavisk. I ældre skandinavisk er pladsen åben, og alle ledtyper bortset fra finittet kan stå der. Men i moderne skandinavisk er pladsen F – som følge af V2-strukturens ændring til angivelse af IR – blevet semantisk kodet som en del af IR-systemet, og det er ukorrekt når man hævder at alle ledtyper i moderne sprog kan stå i F.

Forskellen på ældre nordisk og moderne skandinavisk fremgår af eksempel (22).

- (22) a. *nu mali ek þat um, at þú verðir hvers níoingr,*
 nu siger jeg det om (det) at du bliver til hån for alle og enhver
 ef þú hefnir eigi Ásbjarnar
 hvis du tager ikke hævn Asbjørn-GEN
 'hvis du ikke tager hævn for A.'
- b. *hvis du hævner ikke Asbjørn

Også på indholdssiden er den moderne danske udgave af V2 det markerede valg i sit paradigme, mens den ældre skandinaviske V2-ledstilling er umarkeret i sit, se Heltoft 2003a.

Fundamentfeltets indholdsstruktur er sprogspecifik. Her ligger DFL's position tæt på opfattelsen af P1 i den Dikske funktionelle grammatik, hvor det understreges at udnyttelsen af P1 er forskellig fra sprog til sprog. Det er let at vise at fx dansk og engelsk har forskellig topologi med forskellig kodning af P1. Både Lisbeth Falster Jakobsen og undertegnede har understreget at det danske fundamentfelt er åbent, også for rene pronominala anaforer, mens det engelske felt er et led til fremhævelse eller kontrast, se Heltoft 1992, 1996, Lisbeth Falster Jakobsen 1996.

En anden side af fundamentfeltets kodede betydning i dansk har som udmeldt at gøre med illokutionær ramme (IR). Udfyldt fundamentfelt ('selv det forhold at fundamentfeltet er udfyldt') betyder efter dansk tradition at sætningen er fremsættende, tomt fundamentfelt at der i stedet kan foreligge en håndfuld andre muligheder: helhedsspørgsmål, betingelse og imperativ. 'Fremsættende sætning' kan ikke forstås som en formel beskrivelse eller som en udtrykskarakteristik – hvad traditionen heller aldrig har ment – men netop som en tilnærmelse til begrebet illokutionær ramme. Og denne illokutionære kodning som konstativ ramme viser sig netop i de restriktioner der findes på udfyldningen af fundamentfeltet.

Det moderne fundamentfelt er ikke en åben topikplads, men der kan kun stå konstituenten der er kompatible med valget af konstativ IR.

Der kan opstilles et antal test der viser forskellige sider af V2-semantikken⁷. Den der drejer sig om her, bygger på forskellen mellem to klasser af nominalhelheder, subjektive (emotive) og objektive (beskrivende) nominaler. Objektive nominaler og objektive tolkninger af polyseme nominaler har fri adgang til fundamentfeltet, mens subjektive nominaler og subjektive tolkninger er udelukket.

6.5.1. Objektive and subjektive nominaler

Man taler normalt om at skandinaviske nominalhelheder har en førsteplads foran bestemmerpladsen. Traditionelt taler man om pladsen som en kvantorplads, pladsen for sammenfattere, men man har overset dele af det materiale der kan stå på denne plads. Kvantorer er kun én subkategori blandt dem der kan udfylde pladsen. Denne sammenfatterplads vil jeg her kalde nominalets rammeplads. Den kan udfyldes med materiale af følgende kategorier:

- a. Såkaldte kvantorer: *al/alt/alle, hele, begge, samtlige*.
- b. Fokusoperatorer: *kun, netop, præcis, omtrent*.
- c. De emotive partikler *for* og *sikke(n)*.
- d. Gradsadverbier: *så, sådan*.
- e. Interrogative pronominer: *hvilken, hvad for, hvem*.

Fx:

(23)	Ramme	Bestemmer	Beskriver	Kategori	Adv
	alle	de	uløste	problemer	i teorien
	netop	den	afgørende	forskel	
	sikken	en	stor	mund	

Rammeleddet har størst synsvidde og er både hierarkisk øverst og topisk først. Rammepositionen er det topiske udtryk i et tegn hvis indhold er en tolkningsinstruktion: "Som det strukturelt første led skal dette led tolkes som den øverste operator, med synsvidde over resten af nominalet".

Kvantorer regnes normalt for objektive eller beskrivende operatorer, med skopus over en mængde der specificeres i nominalet. Sådan er det også i (24):

- (24) a. tjek alle posterne i regnskabet! (= tjek hver eneste post)
 b. tjek hele listen! (= tjek listen, udelad intet)

Men i naturlige sprog kan kvantorer være polyseme, og i dansk kan de således også være subjektive (emotive) operatorer. Den subjektive læsning udløser trykreduktion.

- (25) a. se ◦alle mågerne! (= hvor imponerende mange måger der er!)
 b. se ◦hele mængden! (= så imponerende mange mennesker der er!)

6.5.2. Konstative og subjektive topiske sætningmønstre

Går vi nu til fundamentfeltet, kan vi teste den paradigmatiske forskel mellem objektive og subjektive nominaler i forhold til V2. Objektive nominaler kan stå i F, for de er forenelige med konstative IR (V2):

- (25) a. alle mågerne var blevet jaget væk
 b. hele mængden søgte om asyl

Men subjektive nominaler er uforenelige med placering i F og udløser det neutrale el. umarkerede skema.

- (26) a. ◦alle de fluer her er i dagligstuen!
 b. ◦hele den usikkerhed han så skaber omkring sig!

Dette viser at foranstillede nominaler fungerer som rammeangivelser for de sætninger de indgår i. Hovedsætningstypen V2 angiver deklarativ ramme og er uforenelig med subjektive nominaler, mens et subjektivt nominal fremkalder en hovedsætning med umarkeret ledstilling og leksikalsk angivet subjektiv IR.

Til forskel fra *alle* og *hele* er *samlige* og *begge* født objektive.

- (27) a. begge mågerne var blevet jaget væk
b. *_obegge de fluer her er i dagligstuen!

Fokusoperatorer er vist i (28) og (29), og disse operatorer har også iboende deskriptivt indhold, jf. (30)-(31), hvor (31) viser at objektive operatorer den anden vej rundt også er uforenelige med det subjektive IR-mønster

- (28) cirka den rigtige størrelse
(29) lige den bil hun ønskede sig
(30) cirka den rigtige størrelse fandt hun
(31) *cirka den rigtige størrelse hun fandt

Endelig det klassiske eksempel på et født subjektivt nominal

- (32) sikke en stor mund

der efter sit paradigmatiske tilhørsforhold ikke kan stå i det deklarativiske skema, jf. (33b). Det danner subjektive hovedsætninger, (33a), parallelt med subjektive hovedsætninger indledt med modal partikel, fx partiklen *gid* i (34).

- (33) a. Jamen bedstemor, sikke en skrækkelig stor mund du har!
b. *sikke en skrækkelig stor mund har du

- (34) gid du ikke havde sagt det!

Gradsadverbier er polyseme på lignende måde som kvantorer. (35) viser et polysemt gradsadverbium som adledt til et prædikativ på førstepladsen, og i (36) står denne beskrivelighed på rammepladsen i et nominal. Atter er den emotive fortolkning uforenelig med placering i F og med V2, men kræver subjektiv hovedsætning.

- (35) a. så sød var hun (beskrivende)
b. _oså sød hun var! (emotiv)
(36) a. så sød en pige havde han ikke truffet før
b. _oså sød en pige han har truffet!

Interrogative pronominer er neutrale, der er heller ingen trykreduktionskontrast. Her er det så udelukkende valget af ledstilling der udtrykker betydningen:

- (37) a. Hvem sov?
b. Hvem der sov! (Tom Kristensen: Nat i Berlin)

I (37a) står det interrogative subjekt i F, finittet i V2, og resultatet er et konstativt spørgsmål. Men (37b) danner subjektiv hovedsætning med *der* på subjektpladsen.

6.6. Moderne skandinavisk: markeret V2

Forskellen mellem subjektive og objektive leds opførsel i henholdsvis deklarative (V2) hovedsætninger og subjektive hovedsætninger er slående, og den viser at moderne V2 og ældre nordisk V2 ikke er ens hvad angår deres funktion som fortolkningsrammer for ytringer. Og dette er helt som ventet, for moderne skandinavisk har jo udviklet et nyt, umarkeret ledstillingsmønster, her kaldet det neutrale skema, som en kontrast til V2.

Nominalerne faldt i to hovedklasser: subjektive og objektive. Fundamentfeltet og dermed hele V2-strukturen kræver objektive nominaler eller objektive fortolkninger og kodes som konstativ IR. F er helt lukket for subjektive nominaler.

Hermed har vi beskrevet et sæt af paradigmatiske valg, dels på sætningsniveau, dels på nominalernes (genstandshelhedernes) niveau.

Vi har set på rammefunktionen på begge niveauer, og et biprodukt til analysen er en tydelig forskel mellem nominalets rammeplads (sammenfatterpladsen) og fundamentfeltet. Sammenfatterpladsen er neutral over for distinktionen mellem subjektive og objektive rammemarkører, og det passer fint med at skemaet for genstandshelheder ikke indgår i nogen paradigmatiske modsætning til andre ledstillingsmønstre ('der er kun ét skema for genstandshelheder').

Samspillet mellem nominaler og ledstillingsmønstre kan beskrives som forbundne paradigmatiske valg. Valget mellem subjektive og objektive rammeled i nominalet er i den fremstillede sammenhæng det basale, 'emiske' valg. Slutproduktet er en moduslignende modsætning:

Valg af nominal opposition	Valg af topologisk modsætning mellem deklarativt og neutralt skema	Topologisk båret modusmodsætning
Subjektivt nominal →	subjektiv udfyldning af førsteplads (K/M) →	subjektivt HS-mønster
Objektivt nominal →	objektiv udfyldning af førsteplads (F) →	konstativt HS-mønster (V2)

Der er naturligvis andre indgange til de to sidste valg end valget af nominalt rammeled. Den basale, strukturelle modsætning mellem de to sætningsmønstre er udfoldet gennem hele artiklen, og den afledte modusmodsætning mellem subjektiv og konstativ hovedsætning forudsætter en bredere beskrivelse af udfyldningsmulighederne. Enhver udfyldning med deskriptive led – eller dermed kompatible led – fører til konstativ hovedsætninger; og subjektive hovedsætninger kan dannes enten med subjektive nominaler eller med illokutionære partikler af klassen *sæt, gød, mon, sikke(n), bare* o.a. På indholdssiden ligner slutproduktet et modusvalg, mellem indikativ og en art desiderativ modus, og paradigmet er lukket, et valg mellem to muligheder. Men samtidig er valget afledt, og paradigmet er sekundært, dvs. paradigmet kan ses som et samarbejde mellem andre, enklere paradigmer.

Referencer

- Andersson, Lars-Gunnar 1974. Om bisatser i svenskan. Christer Platzack (udg), *Svenskans beskrivning* 8, 15-30. Lund: Lunds Universitet, Institutionen för Nordiska Språk.
- Askedal, John O. 1986. Topologisk feltanalyse, koderingssystemer og pragmatiske funktioner. *NyS* 16-17, 18-55.
- Bjerrum, Anders m.fl. (udg) 1966. Paul Diderichsen. Helhed og Struktur. Udvalgte Sprogvidenskabelige Afhandlinger. København: Gad.
- Diderichsen, Paul 1941. *Sætningsbygningen i skaanske Lov*. København.
- Diderichsen, P. 1946. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Diderichsen, P. 1966 [1943]. Logische und topische Gliederung des germanischen Satzes. Anders Bjerrum m.fl., 52-63.
- Diderichsen, P. 1966 [1964]. Sætningsleddene og deres stilling – 30 år efter. Anders Bjerrum m.fl., 364-379.
- Dik, Simon C. 1989. The Theory of Functional Grammar. Part 1. The Structure of the Clause. Dordrecht: Foris.
- Dik, Simon C. 1997. *The Theory of Functional Grammar*. 1-2. Udg. af Kees Hengeveld. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Durst-Andersen, Per 1997. Towards a theory of linguistic supertypes. Speaker-based, hearer-based and reality-based languages. B. Palek (red.): *Proceedings of LP '96*. Charles University Press, 125-152.
- Durst-Andersen, Per 2000. En kognitiv analyse af perfektum og imperfektum i dansk. *NyS* 26-27, 131-164.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth m.fl. 1996. Content, Expression and Structure, Studies in Danish Functional Grammar. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, Erik 1966. Prædikativ og adverbial. Et eksperiment i traditionel grammatik. Loman and Sigurd (udg.): *Svenskans beskrivning* 2. Lund, 70-81.
- Hansen, Erik 1970. Sætningsskema og verbalskemaer. *NyS* 2. København: Akademisk Forlag, 116-37.
- Harder, Peter 1996a. Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Harder, Peter 1996b. On Content and Expression in Syntax. Lars Heltoft og Hartmut Haberland (udg), *Proceedings of the 13th Scandinavian Conference of Linguistics*. Institut for Sprog og Kultur, Roskilde Universitetscenter, 83-92.
- Heltoft, Lars 1992. The Topology of Verb Second and SVO-languages – a Study in the Sign Functions of Word Order. *Copenhagen Studies in Language* 15, 13-64.
- Heltoft, Lars 1996. Topics in Danish and in Universal pragmatics. Lars Heltoft og Hartmut Haberland (udg), *Proceedings of the 13th Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde, Department of Languages and Culture, 251-262.
- Heltoft, Lars 1999. Hierarki og rækkefølge – skandinavisk ledstilling i funktionel grammatisk belysning. P.A. Jensen og P. Skadhauge (udg), *Sætningskemaet i generativ grammatik*. Kolding: Institut for Erhvervsproglig Informatik og Kommunikation, Syddansk Universitet, Kolding, 31-62.

- Heltoft, Lars 2003a. Iconic and categorical focus systems in Scandinavian. Valéria Molnar og Jorunn Hedland (udg): *Structures of Focus and Grammatical Relations*. Linguistische Arbeiten. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 43-87.
- Heltoft, Lars 2003b. Verb second – a content analysis. Lars-Olof Delsing m.fl., *Grammar in focus*, vol. II. Festschrift for Christer Platzack, 18 November 2003. Institutionen för nordiska språk, Lunds Universitet, 151-157.
- Heltoft, Lars 2005. Ledsætning og ledet i dansk: OV-rækkefølgens rester. Lars Heltoft, Jens Nørgård-Sørensen og Lene Schøsler (red.): *Grammatikalisering og struktur*. København: Museum Tusulanums Forlag, 145-166.
- Heltoft, Lars og Lisbeth Falster Jakobsen 1996. Danish Passives and Subject Positions as a Mood System. Engberg-Pedersen m.fl., 199-234.
- Herslund, Michael 1994. Valens og grammatiske relationer. *Ny forskning i grammatik*. Fællespublikation 2. Odense: Odense Universitetsforlag, 48-72.
- Holmberg, Anders og Christer Platzack. 1995. *The Role of Inflection in Scandinavian Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 1996. Considering Dik's Constituent Ordering. What Governs the Actual Filling of P1? Foredrag på Functional Grammar Conference. Albuquerque 1995.
- Jakobsen, Lisbeth Falster 2005 (udk.). Pronominal Expression Rule Ordering in Danish and the Question of a Discourse Grammar.
- Platzack, Christer 1985. A Survey of Generative Analyses of the Verb Second Phenomenon in Germanic. *Nordic Journal of Linguistics* 8, 49-73.
- Platzack, Christer 1986. COMP, INFL and Germanic Word Order. L. Hellan og K. Koch Christensen (udg), *Topics in Scandinavian Syntax*. Dordrecht: D. Reidel, 185-234.
- Platzack, Christer. 1998. Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik. Lund: Studentlitteratur.

Noter

¹ Dansk topologisk tradition er identisk med Paul Diderichsens sætningsskema (især: 1941, 1943, 1946, 1964) og et antal opfølgninger og videreudviklinger af det, især Hansen 1966, 1970, Heltoft 1992, 1999, 2003a, se endvidere et antal artikler i NyS 16-17, frem for alt Askedal 1986.

² Et fjerde system er ubestemte subjekters funktion som modusrealisation, se Heltoft og Falster Jakobsen 1996. Dette system udelades her helt.

³ Først med GB-teoriens skelnen mellem funktionelle og leksikalske positioner og den derpå følgende V2-analyse opnår den generative teori en lignende deskriptiv adækvathed. Vurderingen er C. Platzacks (1985).

⁴ Det giver mening at undersøge sprog for sprog hvilke(t) led deres topologi er organiseret omkring. Nyere dansk viser sig som modtagerbaseret, komplekst V2-sprog at være organiseret omkring nægtelsens plads. Ældre dansk har fast V2 og kan udmærket hævdes at være organiseret omkring V_F , mens fx et rent SVO-sprog som fransk kan hævdes at være organiseret omkring subjektet, jf. Heltoft 1992.

⁵ Placeringsmulighederne for FA er her angivet i fuldt omfang, jf. Diderichsen 1964. Om den semantiske tolkning og den sproghistoriske baggrund, se Heltoft 1999, 2003, 2005.

⁶ Dette kapitel resumerer synspunkter fra Heltoft 1999 og er en dansk version af Heltoft 2003b.

⁷ To andre test drejer sig om dels indlejret V2 og de verber der tillader denne struktur, dels om sætningsadverbialers forenelighed med fundamentfeltet. Se Heltoft 1999 og 2001.